

FORMANDET AV YRKESIDENTITETEN

Socionomen i en hälsofrämjande skola
ur ett professionsperspektiv

FREDRIC HENRIKSSON

Handledare: Stig Linde

Kandidatuppsats
i Socionomutbildningen
vid Socialhögskolan i Lund 2007
Socialt arbete med barn och unga, SOL 614

Abstract

Author: Fredric Henriksson

Titel: Formandet av yrkesidentiteten – Socionomen i en hälsofrämjande skola ur ett professionsperspektiv

Title: The shaping of the professionalism – The Social Worker in a healthpreventive school from a profession theory perspective

Supervisor: Stig Linde

As a school welfare officer you are often alone of having your perspective and must struggle to preserve that perspective. At the same time, there are very little defined what role a social worker should have in a school. This makes it necessary to form and develop your role of profession independently. According to the Swedish school law, the schools are not required to employ a welfare officer. This makes the school welfare officer inferior to the other branches of occupation in school. In this background, the aim of this essay is to investigate how social workers in schools feel about their role of profession, and what factors forces and develops that role. Furthermore, the school welfare officers view on the importance of preventive healthwork and taking part in preventive social work is discussed. By experience, there are many different views on what role the social welfare worker should have in this work. In order to say something general about the process of professionalizing among school welfare officers, the purpose is to study a small but as wide and representative group as possible. Semi-structured qualitative interviews and literature are used as a method to accomplish this study. Five social workers are interviewed, of which four are social workers in schools, and one a social secretary working parttime in a school. They are employed by two different communities and all work in community-schools. Three are active in the nine-year compulsory school and two in the upper secondary school. In the analysis some suitable theoretical notions from the science of profession and also what has been discovered in previous studies, was used. The result shows that the social workers experience that their perspectives are important and different from other perspectives. A school welfare officer's most important role is to focus on the positive sides of the pupils, to be an emotionally strong person that really *sees* the pupils without judging or demanding anything. The differences between those who successfully manage to practice the social welfare work the way that they want, and those who don't, is to have principal leaders who support the social welfare worker when the perspectives collide with other interests in the school. The examination also shows that preventive social work is important according to the respondents. Both because it prevents poor health and costs in the future, but also because the social welfare officer becomes known among the pupils. The mayor problem when working with preventive health is competition with time in school. One's working-hours also regulates the possibilities of working preventive. It is, in other words, a question of resources. The school welfare officer has a unique competence that can't be replaced by other actors in the school. That makes it necessary to raise the political support and come up with clear documents about what a social worker in school is expected to do. Only that can legitimize the social worker and make social welfare work in school a natural course and an unreplaceable part in the schools social healthwork. Also in the preventive work, that is.

Nyckelord: Socionom, Kurator, Profession, Förebyggande socialt arbete

Keywords: Social worker, School welfare officer, Profession, Preventive social work

Innehållsförteckning

Förord	s 5
1 Inledning	s 6-9
1.1 Problemformulering	s 7
1.2 Syfte och frågeställningar	s 7
1.3 Perspektivval	s 8
1.4 Avgränsningar och förslag till vidare forskning	s 8
1.5 Definition av begrepp	s 9
2 Metod	s 10-12
2.1 Metodval	s 10
2.2 Urval	s 10
2.3 Genomförande av intervjuer	s 11
2.4 Bearbetning och analys av materialet	s 12
2.5 Reliabilitet och validitet	s 12
3 Bakgrund	s 13-18
3.1 Socionomens kompetens	s 14
3.2 Tänk långsiktigt!	s 14
3.3 Förebyggande arbete i läroplanen	s 15
3.4 Skolhälsovård i gällande skollag	s 15
3.5 Socionomen osynlig i förslaget till ny skollag	s 15
3.6 Tidigare forskning	s 16
4 Teori	s 19-21
4.1 Begreppet profession	s 19
4.2 Socionomens profession	s 20
4.3 Den sociala konstruktionen av socialt arbete	s 21
5 Resultatredovisning	s 22-32
5.1 Yrkesrollen	s 22-24
5.1.1 Synen på det egna uppdraget	s 22
5.1.2 Vem som definierar uppdraget	s 23
5.1.3 Upplevelse av hur andra på skolan tolkar yrkesrollen	s 23
5.1.4 Mål med arbetet	s 24
5.2 Feedback och stöd	s 24-26
5.2.1 Ledningens betydelse när perspektiv konkurrerar	s 24

5.2.2 Feedback	s 25
5.2.3 Stöd vid behov	s 26
5.3 Att utveckla kompetens	s 26-29
5.3.1 Utbildning	s 26
5.3.2Handledning	s 27
5.3.3 Hur man förhåller sig till arbetet	s 27
5.4 Förebyggande arbete	s 29-31
5.5.1 Egen roll och kompetens i förebyggande arbete	s 29
5.5.2 Följder av det förebyggande arbetet	s 30
5.5.3 Hinder i att arbeta förebyggande	s 30
5.5 Metoder och synsätt i arbetet	s 31-32
6 Analys	s 33-37
6.1 Konstruktionen av yrkesrollen	s 33
6.2 Vad som avgör socionomens förebyggande arbete	s 36
6.3 Kommentar till analys	s 37
7 Slutord	s 38-39
8 Referenslista	s 40-41
8.1 Tryckta källor	s 40
8.2 Webbsidor	s 41
<i>Bilagor</i>	
1. Introduktionsbrev	
2. Frågeformulär	

”Kärnan i skolans fostransmål
är inte i första hand demokratiska åsikter och värderingar
– det är att visa respekt och kärlek till personer.”

/Roger Fjellström, etik- och skolforskare

”Huvudsaken är att man är frisk.”

/Astrid Lindgren

*Tack alla ni som medverkat som
respondenter i denna C-uppsats.
Extra stort tack till kurator Nilofar
Shirinbek och kurator Karin Wedelin,
vars engagemang och positiva energi
har inspirerat mig i mitt val av
forskningsämne.*

1 Inledning

Enligt D-Wester (2005) bör en kurator, eller en socionom på en skola, ha många fler uppgifter än vad gemene man tror att en kurator har. Så många fler än enbart enskilda samtal med elever, vilket är en vanlig föreställning. Socionomen på skolan har kompetens för att arbeta mycket brett, även med förebyggande arbete. Kuratorn bör visserligen arbeta på individnivå men även på gruppnivå och organisationsnivå, menar hon. Exempel på arbetsuppgifter är kartläggning av elevernas skolsituation och sociala situation, samtal i grupp med elever, föräldrar, mentorer, ledning med flera, handledning av personal, arbete med grupper och klasser samt strukturellt arbete. Arbete med klasser för att skapa en bra stämning är viktigt, eftersom det ger eleverna ett bättre studieklimat (*ibid.*). Stora och viktiga saker kan man tycka, och ett arbete som nog de flesta skulle koppla ihop med socionomkompetensen. Men ändå är det inte klart ifall det kommer att vara ett krav i nästa skollag att socionomer överhuvudtaget ska ingå i skolans verksamhet.

I den före detta regeringens förslag till en ny skollag vill man att begreppet elevvård ska bytas ut mot elevhälsa. Man ska i fortsättningen kalla elever till hälsobesök, vilket på ett bättre sätt speglar att man vill arbeta hälsofrämjande och förebyggande med eleverna (U2005/5584/S). Den gamla regeringen menade vidare, att man ska lagstadga om att elevhälsa ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Det är endast skolläkare och skolsköterska som benämns specifikt i lagförslaget, precis som i nuvarande skollag (1985:1100). Resten är upp till varje rektor att bedöma. Man anger alltså endast vilken kompetens som ska finnas till hands för att tillgodose elevernas behov. Detta lagförslag kommer enligt ett pressmeddelande från utbildnings- och kulturdepartementet att omarbetas av den nya borgerliga regeringen och läggas fram på nytt under år 2008 (www.regeringen.se). Det blir avgörande för skolkuratorernas framtid. Troligen får Barnombudsmannen rätt i vad som kommer att hända om regeringen fortsätter på den linje som hellre benämner det *kompetenser* än *professioner*:

"För att alla barn skall garanteras tillgång till psykosocial kompetens i skolan är det nödvändigt att det skrivs in i skollagen att elevhälsan skall innehålla kuratorskompetens. I annat fall är Barnombudsmannens bedömning att ett inte oväsentligt antal kommuner/skolor kommer att avstå från kuratorskompetens av ekonomiska skäl."

(www.bo.se)

1.1 Problemformulering

Yvonne D-Wester skriver i sin bok *Socionomen i skolan* (2005), den enda grundboken som finns att tillgå på svenska i ämnet, om att man som skolkurator själv måste utforma sin yrkesprofil. Enligt författaren måste man dessutom ofta kämpa för att hålla fast vid sina övertygelser och det synsätt som man som socionom står för. Ofta förekommer det att socionomer kommer fram till helt andra problemformuleringar och lösningsförslag än vad pedagogerna gör eftersom socionomen har en kompetens som inte lärarna nödvändigtvis har (*ibid.*). Alla kollegor runt omkring är pedagoger eller specialpedagoger, dessutom en sjuksköterska och en studievägledare. Att det kan vara svårt att behålla sin professionalism när man är ensam om sin profession på arbetsplatsen har diskuterats av diverse professionsteoretiker, tydligast av de som klassificerar yrkesrollen socialarbetare som en ”semiprofession”. Hasenfeld (1983) menar, enligt Johnsson & Lindgren (1999), att det som kännetecknar en semiprofession är att de inte har fullständig egen kontroll över sitt arbete och inte heller sin kunskapsbas. Johnsson & Lindgren diskuterar vidare om yrkesroll och professionalism att professionaliseringsprocessen i socialt arbete kräver engagemang och stöd. De skriver: ”En i yrket stelnad person kan inte längre hjälpa andra”. Denna uppsats kommer att handla om hur socionomer, verksamma i skolan, på olika sätt gör för att inte stelna i sin yrkesroll; både vad man själv kan göra och vilka delar som behövs runtomkring för att det ska fungera.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att undersöka hur det är att som ensam, eller nästan ensam, socionom i en stor verksamhet konstruerar och blir konstruerad i sin yrkesidentitet. Syftet är också att undersöka hur man ser på sin egen roll i skolans förebyggande elevhälsoarbete med det perspektiv som en socionom har.

Frågeställningar

- Hur ser man på sin egen yrkesidentitet som socionom i skolan?
- Hur finner man näring till professionen?
- Hur ser man på förebyggande arbete?
- Hur ser man på sin egen funktion i det förebyggande kurativa arbetet?

1.3 Perspektivval

För att få svar på mina frågeställningar är endast socionomers syn på sin yrkesroll relevant att undersöka. Intervjuerna har jag valt att analysera utifrån ett *professionsperspektiv*, genom att ställa resultaten mot vissa professionsteoretiska begrepp. I teorikapitlet finns även ett avsnitt om *social konstruktion*. Detta innebär inte att jag analyserar min empiri utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, men jag anser att detta perspektiv angränsar så mycket till professionsperspektivet att det vore fel att inte nämna det. Jag kommer att använda begreppet *konstruktion* för att förklara hur socionomen själv utformar sitt arbete, men också hur lagstiftning och organisation konstruerar det sociala arbetet i skolan.

1.4 Avgränsningar och förslag till vidare forskning

Av tids- och utrymmesskäl har jag fått avgränsa mig till enbart socionomers perspektiv. Det hade varit intressant att titta närmare på eventuella kommunala styrdokument för skolkuratorers arbete och också intervjua andra aktörer i skolan om deras uppfattning om kuratorns verksamhet. Hur tänker man exempelvis i Lund där man satsar på att ha kuratorer sittande på gymnasieskolorna, medan grundskolornas kuratorer är anställda av socialförvaltningen och kommer att arbeta mer konsultativt på uppdrag av skolorna när särskilda behov finns? Eftersom det handlar om hur yrkesidentiteten konstrueras i en process så har jag också valt att utelämna respondenternas uppfattningar om viktiga egenskaper som man har nytta av, men som snarare är personliga och inte erfarenhetsbaserade. Dokumentations- och kvalitetssäkringsfrågor är en annan del som hade varit intressant att titta närmare på men som kräver mer av research. Min erfarenhet är dock att man sällan tar sig tid till kvalitetssäkring i elevhälsoarbetet, något som borde påverka kuratorns arbete. Hur vet man att man lyckats med målen då ingen uppföljning görs? Jag kommer att beröra detta med mål och feedback. Annars är det goda uppslag för vidare forskning.

1.5 Definition av begrepp

1. *Skolkurator - Socialsekreterare i skolan* Den här uppsatsen handlar om socionomer verksamma i skolan. Vanligtvis kallas socionomen i skolan skolkurator och är anställd av rektor på skolan och ingår där i elevvårdsteamet (D-Wester, 2005). Men ibland har kommunen organiserat elevhälsan så att socionomen är anställd av socialförvaltningen och kallas *Socialarbetare i skolan*. Bland annat i Lunds kommunala grundskolor är det så. Ibland använder jag kuratorsbegreppet i betydelsen socionom i skolan, och då syftar jag även på socialsekreterarens uppdrag i skolan. I citat av den socialsekreterare som varit respondent i mina intervjuer har jag valt att skriva in ”(soc.sekr. i skola)” för att undvika missförstånd.

2. *Elevvård - Elevhälsa* Av propositionen *Hälsa, lärande och trygghet* (2001/02:14) framgår att i nya skollagen bör ”Elevhälsa ses som ett eget verksamhetsområde där skolhälsovård, elevvård och specialpedagogiska insatser ingår”. Det nämns också att det bör finnas en *allsidig kompetens* och att det *förebyggande arbetet* bör betonas (D-Wester, 2005). Ibland använder sig skolkuratorerna själva av beteckningen elevvård i samband med *elevvårdskonferensen* (”EVK”) eller *elevvårdsteamet*. ”Elevhälsa” är dock allmänt vedertaget. I denna uppsats används båda beteckningarna.

3. *Förebyggande arbete* Vanligtvis delar man upp förebyggande insatser i tre olika typer av prevention. Primär prevention (hela befolkningen), sekundär prevention (riskgrupper) och tertiär prevention (personer som redan har drabbats) (*ibid.*). Om man använder denna vida tolkning så skulle man kunna prata om skolkuratoren som en helt och hållet förebyggande insats i samhället. När jag talar om förebyggande arbete menar jag endast den *primära preventionen*. Exempel på förebyggande arbete som bedrivs av skolor i varierande grad och som socionomen eventuellt har en del i är antimobbingsarbete, drogprevention, anti-rökakampanjer, sex- och samlevnadsundervisning, etksamtal, kamratstödjarverksamhet m.m. Ofta bedrivs denna verksamhet i olika program som tas in av skolan. Några sådana som jag stött på är *Stegvis*, *SET* (SocioEmotionell Träning), *Livskunskap* och *Friends*. Några av de program som florerar är evidensbaserade, dock inte alla. Det faller utanför denna uppsats ambitioner att kommentera och undersöka detta förhållande. I det som jag kallar förebyggande arbete ingår exempelvis inte enskilda stödsamtal.

2 Metod

2.1 Metodval

I min uppsats har jag valt att undersöka hur socionomer som arbetar i skolan ser på sin yrkesroll och hur man skapar och finner näring i sitt uppdrag. Mitt forskningsproblem har fått styra mitt metodval. Jag har varit intresserad av att gå på djupet och fråga vidare om företeelser utanför mina intervjufrågor. Därför hade det varit omöjligt att ha på förhand definierade svarsalternativ. Därför var den *kvalitativa intervjun* ett självklart val. Kvalitativa intervjuer är ett medel för den forskning som syftar till att upptäcka vad som händer, snarare än att bestämma omfattningen eller kartlägga omfattningen av någonting som är på förhand bestämt (Starrin & Renck, 1996). Med en *semistrukturerad* intervjuguide har jag valt att angripa min empiri.

Då jag under min praktik kom i kontakt med skolkuratorsyrket på nära håll och hann reflektera mycket själv kring de frågor som skulle bli temat för denna uppsats, kan det vara relevant att i sammanhanget nämna det som Dahlgren (1996) kallar *kalejdoskopets perspektiv*. Det innebär att jag, liksom man vrider på ett kalejdoskop, försökt upptäcka något nytt på det som är "mitt eget" område, för att kunna betrakta mitt problem från "insidan" men samtidigt sträva efter en distansering. De personer som jag intervjuat har fått möjlighet att göra sin röst hörd och uttrycka hur de upplever sitt arbete på ett personligt sätt.

2.2 Urval

De intervjupersoner som valt är valda strategiskt snarare än slumpmässigt. Urvalet har inte gjorts för att uppnå statistisk representativitet. Målet var istället att få ett urval som leder till förståelse av variationer i det som studerats. För åstadkomma denna variation beslöt jag mig ganska snabbt för att leta intervjupersoner dels i två olika kommuner, dels från både grundskola och gymnasieskola. Det blev naturligt min hemkommun Lund och den större kommunen Malmö. Valet av dessa två kommuner är alltså i första hand ett bekvämlighetsurval. Jag hade dessutom en förförståelse att elevgrupperna i dessa båda kommuner - en gammal "akademikerstad" som Lund och en multikulturell stad som Malmö - var olika och kanske krävde olika arbetsmetoder. Mitt syfte har inte varit att på något sätt kartlägga eller jämföra dessa båda städer - min intervjugrupp är alldeles för liten för att dra några slutsatser av kartläggande karaktär - men detta var ett sätt att finna en så bred ingång till skolkuratorsyrket som möjligt.

I ett tidigt skede funderade jag på ifall mitt val av både gymnasium och grundskola kunde skapa besvärliga bakgrundsvariabler som jag skulle bli tvungen att ta hänsyn till i min bearbetning och analys. Men jag kan inte finna att det skulle hindra mig från att besvara mina frågeställningar. Det sociala arbetet kan i och för sig rent konkret skilja sig beroende på om det bedrivs med yngre eller äldre elever, men å andra sidan bedömer jag att attityden till det sociala arbetet i skolan och utformandet av socionomers yrkesidentitet på dessa skolor inte har något med åldern på eleverna att göra.

Jag gick ut på kommunernas hemsidor för att leta intervjupersoner och tittade då efter vad socionomerna kallades och ifall det fanns någon annan information som kunde vara intressant för min studie. Jag tittade främst efter om det stod något om elevvårdsteam eller förebyggande verksamhet. En av gymnasiekuratorerna kände jag sedan praktiken, hon var dock inte min huvudhandledare. En gymnasieskola till, fast i Lund, kontaktades med framgång, likaså två grundskolor i Malmö. Till min stora förvåning fann jag att man arbetar på ett annat sätt i Lunds grundskolor. Jag fick kontakt med en socialsekreterare som arbetar ett antal timmar i veckan på en skola och resten av tiden med andra sysslor på Socialförvaltningen.

2.3 Genomförande av intervjuer

Jag började min urvalsprocess med att skicka ett introduktionsmejl till de fem möjliga intervjupersonerna som jag funnit genom tidigare kontakt eller genom kommunernas hemsidor. Däri beskrev jag kortfattat syftet med min studie och bad dem ta ställning till om dem kunde tänka sig att ställa upp. Veckan efter ringde jag och vi bokade tid för intervju. Intervjuerna genomfördes under två veckor och intervjuernas längd varierade mellan 45 min och en timme. Samtliga skolkuratorer intervjuades i sitt eget rum. Socialsekreteraren intervjuades på en av henne föreslagen plats på socialförvaltningen. Samtliga medverkande samtyckte till att jag använde bandspelare. I samband med intervjun överlämnades ett introduktionsbrev som finns som bilaga (1) till denna uppsats. Forskningsfrågorna (bilaga 2) har fått växa fram och preciserats under själva forskningsarbetet, inte minst för att det, innan man beger sig ut, nästan är omöjligt i sådana här typer av studier att veta vad som faktiskt är viktigt och centralt att observera (Svensson & Starrin, 1996). Innan jag gick ut på första intervjun fick jag dessutom hjälp av min handledare att formulera enkla öppna frågor som

direkt fångar nyfikenheten hos intervjupersonen. Viktiga krav på god intervjuteknik är dels att inte störa den intervjuades vilja att berätta, dels att den befrämjar en god och effektiv interaktion som hjälper den intervjuade framåt (*ibid.*). Även om jag och respondenten uppehållit oss vid det särskilt intressanta, så har jag försökt undvika att hamna i vardagligt samtal, dels för att inte riskera att alla frågor jag hade inte skulle hinnas med att ställas till samtliga intervjuade, dels att det då finns en risk att jag skulle styra intervjun och därmed brista i min vetenskaplighet (Rosengren & Arvidson, 2002).

2.4 Bearbetning och analys av materialet

De transkriberade intervjuerna lästes igenom ett flertal gånger för att få en välgrundad uppfattning om innehållet. Därefter markerades de nyckelord eller textavsnitt som var relevanta för mina frågeställningar. Avsnitt eller nyckelord som behandlade frågeställningarna sammanställdes så att mönsterna sammanfogades till kategorier eller teman. Därefter sammanfattade jag materialet under varje tema. När jag använder mig av vardagliga begrepp i temaindelningen istället för disciplinbundna, hoppas jag göra mitt material lättläst för personer även utanför socionomprofessionen. Widerberg (2002) menar att val av analysystema kan gå tillväga på tre olika sätt. Man kan utgå från empirin, teorin eller framställningsformen. Då jag på förhand inte hade mina teoretiska begrepp klara, men visste ungefär var jag ville landa i min analys, så blev mitt sätt empiriskt till en början och sedan allt mer styrt åt framställningen. Jag började se mönster och också sätta mig in allt mer i litteraturen. Jag tror att vi alltid tolkar vad vi ser utifrån delar av vår förförståelse. Hur jag valde ut vilka avsnitt som jag bedömde hade en specifik betydelse i mitt intervjumaterial var nog därför en kombination av min egen nyfikenhet, intresse och egen erfarenhet från praktik. Det kan ha varit både en styrka och en risk för egna tolkningar att jag praktiserat på en skola hos en skolkurator, men i själva analysprocessen tror jag att det främst varit en styrka för att kunna ”avslöja” meningen med intervjutexten.

2.5 Reliabilitet och validitet

Reliabiliteten kan påverkas av slumpmässiga egenskaper hos mätinstrumentet, den som utför mätningen, i omgivningen eller hos det mätta objektet (Rosengren & Arvidsson, 2002). Jag har känt av att gränsen mellan att åstadkomma ett öppet, positivt intervjuklimat och att inte styra respondenten kan vara en svår balansgång. Ofta vill man kanske visa att man stämmer in

i något som respondenten säger eller visa sig duktig genom att ställa vissa följdfrågor. Även om min intervjuguide inte innehöll ledande frågor från början, så märkte jag när jag skrev ut att i vissa sammanhang och genom följdfrågor som uppstått i samtalet hade jag ställt frågor utifrån en egen förförståelse. Ibland i karaktären av ett påstående istället för en fråga. Jag insåg vid transkriberingsprocessen att dessa svar inte uppfyllde kravet på vetenskaplighet och avstod från att ha med dessa delar i framställningen. Ett sätt att minska risken för brister i tillförlitligheten menar Rosengren & Arvidsson (2002) är att öka standardiseringen, bland annat med bundna svarsalternativ. Jag skulle ändå än en gång hävda att forskningen blir intressantare om man låter forskningsfrågorna växa fram under arbetets gång. En för stark tonvikt på reliabiliteten kan motverka kreativitet och föränderlighet (Kvale, 1997).

Validitet inom kvalitativ forskning innebär en kontroll av giltigheten i undersökningen. Denna trovärdighet bekräftas till exempel genom att det finns empiriska belegg för forskningen och att forskaren har gjort en rimlig tolkning av sitt resultat utifrån de teoretiska begreppen (Rosengren & Arvidsson, 2002). Validiteten måste alltså bedömas i relation till kontexten, intervjuaren och respondenten. Bedömningen av validiteten inom kvalitativ forskning görs genom att se om redovisningen är fullständig eller inte. För att göra detta måste man se till studiens syfte och frågeställningar. Om dessa är besvarade med hjälp av bra insamlad data och en bra analys kan redovisningen av forskningen anses som väl genomförd (Svensson, 1996). Jag bedömer att denna undersökning har en relativt god validitet eftersom intervjufrågorna följer syftet och analysen följer resultatet på ett sätt som ger svar på studiens frågeställningar.

3 Bakgrund

3.1 Socionomens kompetens

För att överhuvudtaget kunna tala om professionsprocesser och kompetensutveckling kan det vara på sin plats att först försöka definiera vad som är socionomens specifika kompetens. En socionomkompetens handlar om att man ser på individen med en helhetssyn. Med en bredd av kunskaper i bland annat beteendevetenskap, psykologi, samhällsvetenskap och juridik söker man förstå och arbeta på individ- grupp- och samhällsnivå (SOU 2000:19). En socionom har också kompetens för att arbeta för förändring och kunna identifiera behov och strukturera och planera åtgärder och förutsättningar för förändring (D-Wester, 2005). Människans utveckling och socialisation och under vilka förutsättningar dessa gynnas är kunskaper som hör till socionomkompetensen. Socionomen har dessutom kunskaper om välfärdssamhällets förutsättningar, dess organisation, lagar och grundläggande värderingar (*ibid.*). Vidare ger utbildningen socionomen metoder och kunskaper för att kunna leda individen till att ta makten över sitt eget liv och hitta sina egna lösningar (SOU 2000:19). Man belyser maktförhållanden, klasskillnader och könsaspekter som påverkar relationen människor emellan. En socionom har även kunskap i hur man kan bedriva förebyggande socialt arbete och socialt förändringsarbete (*ibid.*).

3.2 Tänk långsiktigt!

Tänk långsiktigt! (2004) är namnet på en rapport som Skolverket, Socialstyrelsen och Statens folkhälsoinstitut sammanställt. Där lyfts evidensbaserade generella insatser upp som viktiga förutsättningar för att minska psykisk ohälsa bland barn och ungdomar. I rapporten skrivs att det finns ett tydligt samband mellan nedskärningarna inom förskoleverksamheten, skolbarnomsorgen och skolan i allmänhet under 1900-talet och ökningen av antalet besök inom barn- och ungdomspsykiatri. Enligt rapporten finns det ur ett samhällsekonomiskt perspektiv pengar att spara på förebyggande arbete inom verksamheter för barn, såsom skolan.

3.3 Förebyggande arbete i läroplanen

I läroplanen finns formulerat skolornas skyldighet att arbeta med etik och moral för att på lång sikt förebygga sociala och psykosociala problem för individer och samhället. Rektors ansvar för att upprätta handlingsplaner finns formulerat i 2.8 Lpo 94, 2.6 Lpf 94. Skolan ska ha ett program för att motverka all mobbing bland både anställda och elever. Där anges också att ”skolan ska sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära”. Vidare fastställs i läroplanen att ”skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse”, samt att ”Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser...” (D-Wester, 2005).

3.4 Skolhälsovård i gällande skollag

Skolan är en plats där barn och ungdomar tillbringar en stor del av sin tid. Skolan är därför en mycket viktig institution, där man förutom att undervisa och fostra har som skyldighet att förebygga sociala problem och identifiera elever med problem, för att sedan kunna bistå med det stöd som krävs. Även skollagen fastslår denna skyldighet. Det måste även på varje skola finnas en grupp av personal som arbetar med så kallad elevvård och anordnar elevvårdskonferenser med mera (D-Wester, 2005). Skollagen ställer dock inga krav på att en socionom eller kurator måste vara anställd i skolan. Det är alltså upp till rektorn och den anställde att tillsammans utforma en arbetsbeskrivning och skriva ner arbetsuppgifter.

14 kap 2 § Skolhälsovården har till ändamål att följa elevernas utveckling, bevara och förbättra deras själsliga och kroppsliga hälsa och verka för sunda levnadsvillkor hos dem. Skolhälsovården ska främst vara förebyggande. Den ska omfatta hälsokontroller och enkla sjukvårdsinsatser. För elever i särskolan och specialskolan skall skolhälsovården också ingå särskilda undersökningar som föranleds av deras funktionshinder. För skolhälsovården skall finnas skolläkare och skolsköterska.

(Skollagen, 1985:1100)

3.5 Socionomen osynlig i förslaget till ny skollag

I Skollagskommitténs förslag till ny skollag står att det måste finnas en så kallad omvårdnadskompetens på skolan samt social kompetens. Man skriver vidare att det skall

finnas tillgång till personal med sådan kompetens att man kan arbeta socialt förebyggande, men någon mer specifik formulering existerar inte (U2005/5584/S). Detta överensstämmer med vad Margitta Edgren föreslår i den omfattande utredningen ”*Från dubbla spår till elevhälsa*” (SOU 2000:19). När det gäller att skriva in yrkeskategorierna i skollagen eller ej, menar hon att det är de kommunala huvudmännens ansvar att utforma verksamheten på bästa sätt utifrån de lokala förutsättningarna och behoven. Barnombudsmannen (www.bo.se) har, som nämnts tidigare, en avvikande hållning i frågan. Hon hänvisar till att det kan bli många kommuner/skolor som avstår från kuratorskompetens av ekonomiska skäl.

3.6 Tidigare forskning

Forskning i socialt arbete i skolan är, i alla fall på högre nivå, obefintlig eller nästan obefintlig. Detta framkom av Högskoleverkets stora genomgång av all svensk forskning på högre nivå i socialt arbete (Högskoleverket 2003:16 R). Det finns således ytterst lite forskat kring skolkuratorers professionalitetsprocess. Däremot har jag funnit en del forskning kring skolkuratorns roll och arbetsuppgifter på lägre nivå och som delar i större forskningsprojekt. Under denna rubrik följer en genomgång av de resultat som kan ge ett avstamp till mitt forskningsproblem.

I den nyligen framlagda avhandlingen *Elevvård i grundskolan* (Backlund, 2007) belyses olika yrkesgrupper i relation till elevhälsan. Författaren finner att kurator, trots sina många roller i elevhälsan, används som en utbytbar resurs och antyder också att specialpedagoger ofta får ett större elevvårdande uppdrag på skolor som saknar kurator i elevvårdsteamet. I SOU 2000:19 visas att också skolsköterskor får dra ett tyngre lass, då kuratorstjänst dragits in. Backlund visar vidare att många kuratorer arbetar med indirekta insatser konsultativt, särskilt om man är externt anställd eller anställd på halvtid. Att det skolsociala arbetet utförs av många yrkeskategorier gör att olika aktörers arbetsområden överlappar varandra, något som borde kräva ett starkt samarbete. Samtidigt visar studien att kuratorns arbete är betydligt mindre reglerat än exempelvis skolsköterskans. Istället tycks yrkesrollen formas efter person. Socialtjänstlagens anmälningsplikt och sekretesslagen tas upp som de viktigaste formella ramarna och intervjupersonerna i Backlunds studie hänvisade till stor del till ”känsla” och ”sunt förnuft”.

I den ovan nämnda senaste elevvårdsutredningen *Från dubbla spår till elevhälsa* (SOU:2000:19) kartläggs grundläggande det elevhälsovårdande arbetet där också kurator ingår.

En enkätundersökning bland skolkuratorer (Läraryrket, 2000) visade att man värderade mötet med barnen högt, medan svårigheter i arbetet ansågs vara bland annat otydlighet i rollen, ensamhet i yrket och orimliga förväntningar. En tydligare roll, mer lagarbete och mer tid till förebyggande arbete stod på kuratorernas önskelista (enligt Backlund, 2007).

Svårigheten i att vara ensam i sin profession på en stor arbetsplats och på pedagogernas arena är något som också Yvonne D-Wester (2005) uppehåller sig kring. Denna ”förhållningssättskonflikt” kommer bland annat till uttryck på så sätt att ärenden hos skolkurator ofta är beställningar av insatser, där problemformuleringen ofta är gjord utifrån beställarens synsätt (D-Wester, 2005).

En studie som kanske hamnar allra närmast mitt forskningsämne är en intervjustudie inom utvärderingen av socionomprogrammen som Högskoleverket genomförde 1999, kallad *Socionomens yrkesroll ur olika perspektiv*. Chefer, socionomer, socionomstudenter och klienter har fått uttala sin uppfattning och sina erfarenheter av socionomer i största allmänhet. I socionomer-om-socionomer - kapitlet diskuteras bland annat vikten av att vara professionell (som främst definieras som att kunna lägga engagemanget på rätt nivå), och att arbeta med sig själv som redskap. Personlig mognad och att vara i balans är grundläggande (Wåglund, 1999). Majoriteten av socionomrespondenterna i utvärderingen uttrycker att man känner sig säker på sin yrkesroll, men att det känns osäkert om man inte kan få stöd eller feedback av kollegorna eller mår för dåligt själv för att orka med att hjälpa andra. Flera anser att man hierarkiskt ligger lägre i status än andra, men att det har förbättrats med forskningsanknytningen. Vidare uppger de yrkesverksamma att de har ett fantastiskt yrke och ser som sin belöning när de kan hjälpa människor till självständighet eller på annat sätt bli lyfta ur en problemsituation (*ibid.*).

Jag har hittat en C-uppsats av särskilt intresse. Det är Larsson (2006) på Malmö Högskola som skrivit om *Socialt arbete i skolan*, men ur ett skolledningsperspektiv. Resultatet av den uppsatsen visar att de flesta kuratorer, enligt rektorerna arbetar på ett traditionellt sätt, det vill säga nästan uteslutande med kurativa enskilda samtal. Kuratorn har dock kompetens för att arbeta med många andra metoder, vilket alltså inte görs i särskilt stor utsträckning. Författaren tolkar det som att rektorerna anser att det sociala arbetet inom skolan är viktigt, men att det inte läggs ner tillräckligt mycket tid eller resurser för att kuratorn ska

kunna arbeta på det sätt som faktiskt behövs inom skolan. Dessutom behöver skolledare förstå och utnyttja socionomens kompetens, och för detta menar författaren att det behövs ett större politiskt stöd.

Jag hoppas att detta arbete kan ge ytterligare aspekter på och insikt om det som hittills framkommit.

4 Teori

4.1 Begreppet profession

Många har försökt definiera begreppet profession genom åren. Det vanligaste sättet att definiera begreppet är att räkna upp ett antal egenskaper som antas vara kännetecknande för professioner (Johnsson & Lindgren, 1999). Johnsson & Lindgren refererar till Greenwood, 1957, som definierat begreppet profession med följande egenskaper eller attribut.

1. *Systematisk teori* som ger en professionell identitet och ett forskningsgrundat, vetenskapligt synsätt. Detta leder till att man som professionell har mer kunskap om ett visst ämne, jämfört med lekmän.
2. *Professionell auktoritet* innebär att personer utanför professionen inte kan ifrågasätta den professionelle.
3. *Samhälleliga sanktioner* i form av exempelvis yrkeslegitimationer gör att personer utan denna legitimation utestängs från utövande av professionen.
4. *Etiska regler* som är gemensamma för alla inom professionen och som påverkar hur den yrkesverksamme hanterar förhållandet mellan de olika människor och institutioner han/hon stöter på i sitt arbete.
5. *En specifik kultur* som bildats genom olika sammanslutningar, exempelvis fackföreningar och intresseföreningar (Johnsson & Lindgren, 1999).

Greenwood, 1957, menade vidare, enligt Johnsson & Lindgren, att alla yrken kan placeras på en skala. Högst upp i denna hierarki placeras väletablerade professioner och längst ner de okvalificerade yrkena. I mitten på skalan finns alla andra yrken i samhället (*ibid.*). Ju fler kriterier en yrkesgrupp uppfyller desto mer är den att betrakta som en profession. Etzioni myntade 1969 begreppet *semiprofession*, vilket innebär att professionen befinner sig någonstans mellan de redan etablerade professionerna och de icke etablerade. Etzioni placerade socialarbetarna här. Hasenfeld, 1983, menade även, enligt Johnsson & Lindgren, att en semiprofession ofta saknar kontroll över sitt eget arbete eller sin egen kunskapsbas. Enligt de funktionalistiska professionsteorierna, vilka dominerade debatten fram till 1970-talet, är professionalisering ett positivt fenomen. Bland annat menade man att professionaliseringen bidrar till en fortsatt harmonisk samhällsutveckling (*ibid.*).

Under senare år har begreppet professionalisering dominerat professionsforskningen. Här ses professionaliseringen som en process där ökad specialisering gör att man definierar sin kompetens utifrån en distansering från andra professioner. En egen

kultur utvecklas. Begreppet används både för yrkesgrupper i stort och för att beskriva hur en individ socialiseras in i en yrkesroll, en socialisering som pågår under hela yrkesutövningen (*ibid.*).

4.2 Socionomens professionsprocess

Johnsson & Lindgren (1999) sammanför sina ansatser om professionaliseringsprocessen i sex ”positioner”.

1. Den professionelle har *integrerade egna värderingar* som grundar sig på normer och synsätt som gäller inom yrkeskåren.
2. Att ha *förmåga att reflektera över yrket* är viktigt för att kunna lösa nya uppgifter i situationer då man måste agera självständigt.
3. Den professionelle har en *samlad tydlig yrkesidentitet*, d.v.s. i yrket som helhet. Detta skänker styrka och självförtroende.
4. Med tiden kan den professionelle utföra arbetet på *automatik* och *rutin*.
5. Att vara förtrogen med för yrket *generella* handlingsmönster och *specifika* metoder.
6. Yrket utförs *i samverkan* och *samspel med omvärlden* och *ses i ett sammanhang*.

Johnsson & Lindgren påpekar att det tar tid att väva samman dessa komponenter till en profession, vilket gör att rollen ofta kan upplevas som diffus. Särskilt i yrken där man arbetar med människor tar det tid, menar de, eftersom man använder sig själv som ett instrument i arbetet. Författarna tar också upp andra faktorer som försvårar en socionoms möjligheter att hitta sin yrkesroll. Som socialarbetare ställs man ofta mellan motstridiga intressen (*ibid.*). Det *inre uppdraget* går ut på att tillgodose klientens intressen samtidigt som man måste ta hänsyn till samhällets och politikens intressen, det vill säga det *yttre uppdraget*. Dessutom sker socialt arbete ofta inom hierarkiska byråkratier, där man måste underkasta sig lagar, regler, administrativ styrning med mera. Inte allt för sällan är socialarbetaren även den enda, eller en av få, från sin yrkesgrupp på en arbetsplats. Det gäller inte minst för de socionomer som är verksamma i skolan. Socialarbetaren arbetar i ständig samverkan med andra yrkesgrupper. Detta är nödvändighet för att kunna utföra ett tillfredsställande socialt arbete, men samtidigt medför det en risk att delvis tappa sin yrkesidentitet. Kraven som ställs på socialarbetaren innebär inte bara att hon/han måste ha kunskap inom sitt eget område, utan krav ställs också på en viss kompetens då det gäller förmågan att samordna (*ibid.*).

Bland andra Johnsson & Lindgren (1999) menar att det sociala arbetet innebär att ha en helhetssyn. Det stora spektret innebär att teorivalet måste vara flerdimensionellt, d.v.s. det är nödvändigt att ha kunskap om flera teoretiska perspektiv. Samtidigt är det viktigt att detta inte leder till att man har en mängd teoretiska perspektiv som inte kan sammanföras i en begreppsmässig helhet (*ibid.*). De menar vidare att ett sätt att påskynda processen mot en tydlig yrkesidentitet kan vara att specialisera sig inom yrkesområdet (Johnsson & Lindgren, 1999).

En socialarbetare arbetar med andra människor och detta arbete kräver att man även arbetar med sig själv. Detta arbete kräver handledning men stödet måste även finnas från arbetsgivare, chefer och i organisationen som helhet (*ibid.*) Men att utföra sitt arbete innebär inte bara att vila sig på ett stöd från en opåverkbar ledning. Som anställd i skolan så är man ju också en del av organisationen och kan vara med och förändra denna. Morén (1996) menar att man måste sluta tänka på organisationen som en fastställd regel, utan istället tänka att det är genom att förändra sitt sätt att arbeta, att göra det man vill göra, som man förändrar organisationen. Förändringen av arbetet kommer först – organiseringen sedan, enligt Morén (1996). Därmed har vi kommit in på en diskussion om social konstruktivism som jag ska säga några ord om under nästa rubrik.

4.3 Den sociala konstruktionen av socialt arbete

Idén om social konstruktion kommer, enligt Payne (2002), från Berger & Luckmans (1971) arbeten. De hävdar att vi betar oss utifrån sociala konventioner som grundar sig på gemensam kunskap som vi skaffat oss via sociala processer där kunskap gjorts objektiv (Payne, 2002). Payne (2002) förklarar den sociala konstruktionsprocessen som det växelspel som finns mellan samhället och socialarbetaren. Det som socialarbetare gör i sitt klientarbete formas av förväntningar som härrör från samhället, samtidigt som socialarbetaren bidrar till samhällets förväntningar genom sitt eget tänkande och handlande. Med andra ord är socialt arbete enligt detta synsätt en följd av en gemensam verklighetsuppfattning. Denna är specifik för samhällets sociala kontext, och har skapats av en uppsättning sociala relationer. Konsekvensen av detta blir ett maktspel. Individer och grupper, inte minst klientgrupper, strävar efter att påverka de sociala konstruktionerna av socialt arbete och därmed också socialarbetarnas yrkesmässiga handlingar. I gengäld konstruerar socialarbetarna gemensamma referensramar genom att till exempel få en mer professionell acceptans av specifika teorier, som utgör gemensamma former för förståelse (*ibid.*).

5 Resultatredovisning

5.1 Yrkesrollen

5.1.1 Synen på det egna uppdraget

Om yrkesrollen nämner några att man som socionom har en expertkunskap om sociala frågor och i jobbet ingår att man påtalar och förklarar saker ur en socionoms perspektiv. Det kan vara att man på möten i elevhälsoteamet eller gentemot lärare ställer frågor om hur mellanmännsliga relationer fungerar för en elev hemma eller i skolan.

Man får föra den diskussionen med personalen. Att barn är mer än elever i skolan. De har en fritid, de har en familj, ett liv.

Som socionom är man på ett sätt ett komplement till andras perspektiv. Det innebär dels att vara en resurs genom att konsultera lärare och föräldrar, men även att ta det ansvar som kommer med ens specialkunskaper om samhällsstrukturer.

Jag tycker att mitt jobb är att påtala brister också.

Flera av respondenterna uttrycker att det är nödvändigt ur barnens perspektiv att det finns utrymme att arbeta kurativt på en skola, men att det inte alltid är självklart hur man ska göra det och hur ansvarsfördelningen ska se ut. Huvudansvaret bör inte ligga på skolsköterskor eller lärare, som inte har det i sin utbildning, menar respondenterna.

Det är en sån otroligt viktig aspekt och man kan inte kräva att en skolsyrra ska ha hela det spektret också. Och det är inte hennes eller hans uppdrag på en skola. Och i dagens läge med så många ungdomar och barn som har det trassligt så är det ju oerhört viktigt att man kan utveckla sin kapacitet till fullo. Att man har ett helhetsperspektiv, tycker jag. Men tyvärr så fattar inte alla politiker att det är kostnadseffektivt.

I arbetet med eleverna handlar det om att ge stöd till de som behöver extra hjälp, inte bara de stökiga eleverna utan också de tysta som inte märks i klassrummet.

Många elevvårdskonferenser går ju åt till att prata om strategier och göra upp planer för de barnen som kräver mycket uppmärksamhet och som kräver mycket av personalen och som gör att

personalen ibland mår jättedåligt. Men det finns andra barn också som behöver stöd, men som man kanske inte ser.

Man ska vara en stabil vuxen som till skillnad från vad kanske mamma eller pappa gör kan tåla att höra hemskheter. Samt, det som flera kuratorer påpekar, att inte vara någon disciplinär åtgärd utan en som inte dömer utifrån prestationer.

Utifrån intervju svaren tolkar jag det som att socialsekreteraren arbetar med stöd av andra, tydligare riktlinjer än skolkuratorerna. Hennes funktion är uteslutande att arbeta med de elever som är i riskzonen, inte lika mycket att påtala brister och arbeta med generella insatser.

(soc.sekr. i skola) Mitt jobb på skolan är ju att försöka hitta de här barnen som faktiskt behöver det... alltså de här i riskzonen, de här som... där det finns många riskfaktorer kring. Alltså att jobba med dem som behöver socialförvaltningens hjälp.

En av grundskolekuratorerna svarar så här på frågan *Hur skulle du vilja beskriva din funktion på skolan?*

Alltså det kan vara i stort sätt nästan vad som helst.

5.1.2 Vem som definierar uppdraget

Respondenterna är i stort sett överens om att de själva utformar, planerar och styr arbetet. Flera uttrycker att de gillar att tyglarna är lösa från ledningens sida, förutsatt att man har ledningens stöd och förtroende. Socialsekreterarens uppdrag är tydligare än skolkuratorernas men hon upplever att hon kan utforma arbetet som hon vill. Hon upplever ett slags frirum i skolan i och med att rektorn inte är hennes chef.

5.1.3 Upplevelse av hur andra på skolan tolkar yrkesrollen

Flera av respondenterna uttryckte att det ofta finns en okunskap hos lärarna om vad kuratorns uppgifter är. Detta kommer exempelvis till uttryck i att vissa lärare inte skickar elever som är i behov av kuratorns stöd.

Och där är det ju ofta att man hör någon diskussion i fikarummet å så får man ta den läraren och säga att "du, det du sa om den killen eller den tjejen..." ... alltså om det är väldigt hög frånvaro eller så ... Så får jag på mitt eget initiativ ta tag i situationen.

Andra gånger är det motstridiga intressen om hur en kurator bör arbeta som ställer till problem för kuratorn. Det kan till exempel vara att lärare vill använda kuratorn som en disciplinär åtgärd.

Det finns ju nån lärare ibland som har tyckt att "kan inte du prata med honom eller henne, hon/han kan inte hålla på så på lektionerna!"... Då blir jag som nån polis. Jag vill inte hamna i det.

En av respondenterna poängterar också att det inte alltid finns fog att dra in kurator i ett ärende, inte ens när det handlar om socialt stöd. Om en elev öppnat sig för exempelvis en klassmentor - som har det grundläggande elevhälsovårdande ansvaret - så är det inte säkert att kuratorn lyckas få samma relation till eleven. Det kan också vara att man inte utreder ifall det istället är ett pedagogiskt problem, något som enligt de intervjuade faller utanför en socionoms arbetsuppgifter.

5.1.4 Mål med arbetet

Mål som man återkommer till i intervjuerna är att man som socionom i skolan ska finnas till som stöd och identifiera elever med särskilda problem.

Målet är ju att barn ska bli godkända i skolan... Men jag har ju andra mål med mitt arbete... Att barnen ska få det stödet de behöver.. De ska va välfungerande och må bra.

En av respondenterna nämner förebyggande arbete som en målsättning.

Målsättningen är ju att finnas till för eleverna. Enskilt, men också att arbeta förebyggande med ja... hälsofrämjande. Att få må bra i sin arbetsmiljö... kan man säga om man tar det väldigt stort. Och då handlar det ju både om fysisk och psykisk arbetsmiljö på skolan.

5.2 Feedback och stöd

5.2.1 Ledningens betydelse när perspektiv konkurrerar

Generellt sett upplever de tillfrågade att de får gehör för sina åtaganden gentemot ledning och personal i elevhälsan. Detta gäller också gentemot lärare, även om de där ofta får konkurrera om elevernas tid. En av grundskolekuratorerna uttrycker sig på följande sätt om att få gehör för sitt "perspektiv", gentemot lärare:

Det svåraste tycker jag är att jobba i en verksamhet där det pedagogiska är det huvudsakliga. Det pedagogiska är alltid det som styr, det är alltid det som är det viktigaste att prata om... Jag som kurator är bara en bisak. Det kan vara svårt för jag tycker ju att mitt jobb är viktigt och att mitt perspektiv är viktigt. Men lärarna är inte speciellt intresserade av såna saker. De vill undervisa och barnen ska lära sig en massa.

Det är viktigt att ledningen står bakom en och t.ex. backar upp en då man behöver gå in i klasser och prata om något.

Nu när vi har nånting, jag och I-M (den andra kuratorn på skolan, min anm.), så går ju rektorn ut och skriver till alla lärarna att detta är schemabrytande. Detta ska gå före. Och då lägger ju rektorn ribban, genom att tala om hur viktigt han eller hon tycker att det är. Och då får ju också vi carte blanche att fortsätta.

5.2.2 Feedback

Några påtalar att det är svårt att få feedback eftersom det är mycket ensamarbete som socionom i skolan. Å andra sidan kan man inte heller vänta sig det alltid. På frågan *Känner du att du får tillräcklig feedback från annan personal på skolan?* svarar en grundskolekurator såhär:

Nä, inte egentligen... Men jag vet inte om man kan begära det heller... det är ibland svårt att veta vad jag... Alltså ja i konkreta situationer skulle jag kunna få mer feedback... Men samtidigt så har ju jag min specifika kunskap och kompetens som inte de andra har i de sammanhangen... Alltså det är alltid trevligt med feedback men jag förväntar mig nog inte att andra ska se mitt arbete, tyvärr.

Socialekreteraren svarar så här på frågan *Hur får du feedback?*

Ja det får man sällan. Det är lite tråkigt faktiskt men det är ju faktiskt så att det blir inte så. Även om jag säger att jag inte känner mig ensam så... Det jobb jag gör i kontakterna är det ju ingen som ser i regel om man inte har större möten. Så hur ska de veta? Så det kan jag ju sakna lite att få en klapp på axeln och höra att det var bra gjort och så. Är man flera så kan man ju försöka och säga att vi var duktiga och kommentera jobbet till varandra att det var bra sagt och så... men det är inte vardagsmat alltså. Jag får ju streta på själv faktiskt. Så feedback kan jag ju sakna.

Andra upplever att de får tillräckligt med feedback och tar upp elevernas reaktioner som viktig feedback. Ofta är respondenterna nöjda bara med det faktum att elever kommer

tillbaka. Men ibland kommer också elever tillbaka långt senare och ger direkt feedback genom att säga att något kuratorn sagt varit bra. Sådana tillfällen berättar respondenterna om med stor glädje.

Det är döhäftigt tycker jag när gamla elever sen många år tillbaka hör av sig och säger att fy fan va du hade rätt... alltså hur stod du ut för jag fattade ingenting då men nu... så va. Det är sån credit, det är jättehärligt.

Att mängden feedback ökar med ett öppet, vänligt klimat på skolan är något som kan skönjs i flera av respondenternas svar. Som för den här gymnasiekuratorn:

Vår rektor och våra biträdande de är duktiga på att ge oss credit. Oavsett om det är nåt dåligt eller nåt bra så får man höra det. Och lärarna... I förra veckan så hade jag handledning med en lärare i ett specifikt ärende. Och hon verkade nöjd och hade fått nya sätt att tänka på i den situationen som va. Och så hade hon gått ner till min närmste chef och sagt att hon var jättejätt nöjd. Och då kom min närmsta chef och sa att du föresten så kom den läran in och sa att... ”men det visste jag ju för du är ju alltid så klok”. Det lever man ju på i flera dagar va. Och jag tycker de är duktiga på att ge en smågrejer. Att man får uppskattning både som person och som yrkesmänniska. Och jag tror att det är så att vår rektor är en sån där brysigomperson.

5.2.3 Stöd vid behov

Samtliga de intervjuade upplever sig ha ett gott och nära samarbete med de övriga i elevhälsoteamet. Respondenterna upplever inte heller att det är några problem att hitta någon att tala med om man behöver stöd och hjälp med något ärende. Om inte de resurser som finns i elevhälsoteamet och rektorsgruppen är tillräckligt så kan skolkuratorerna ringa en kuratorskollega på någon annan skola eller någon på socialtjänsten. Socialsekreteraren har många kollegor på socialförvaltningen som också arbetar i skolan och som hon kan kontakta om något skulle hända.

(soc.sekr. i skola) Jag är ensam på skolan men jag är ändå inte ensam...

5.3 Att utveckla kompetens

5.3.1 Utbildning

Samtliga respondenter har en socionomexamen i grunden. Gymnasiekuratorerna har läst andra kurser på högskola efter det. Båda är utbildade i handledning. Den ena har även läst

drogprevention och sexologi. Samtliga har läst kortare kurser, ofta sådant som man fått genom sin arbetsgivare. Det rör sig om samtalsmetodik, motiverande samtal, preventionskurs om sluta-röka, tjejgruppsledarutbildning, lösningsfokuserat synsätt i skolan, metod för alkoholprevention i skolan, KBT-utbildning m.m.

En grundskolekurator lyfter fram kritik mot utbildning i skolkuratorsyrket:

Du får – nu blir det en massa kritik – inte den kompetensutvecklingen i ditt arbete som du skulle behöva. Socionomutbildningen är ju ganska inriktad på att man ska jobba inom socialtjänsten. Och jag tycker inte att jag fick så mycket med mig som jag kan ha nytta av just i en skolverksamhet, mer än grundutbildningen. För kuratorer finns det inte så mycket specifika utbildningar.

5.3.2 Handledning

Handledning är ett sätt att få stöd och feedback i sitt ”osynliga” arbete. Men också ett sätt att utvecklas i sin profession.

Jag tycker att det är nödvändigt för att man ska utvecklas i sitt arbete. Därför att man fastnar i sina sätt att tänka och man har sitt eget bagage med sig som gör att man reagerar på olika sätt och det är viktigt att man luftar det. Vad det är som gör att man är bra på vissa (elever, min anm.) och att man överhuvudtaget inte klarar av vissa och så... Kommer sånt upp till ytan så kan man också göra ett bättre jobb. (...) Och så det att man självklart inte ser alla infallsvinklar. Och att man drar slutledningar utifrån tidigare erfarenheter som kanske inte alls går att applicera på den nuvarande situationen. Och sen fastnar man ju i sitt eget. Jag menar vi är sex stycken som går i handledning tillsammans med en handledare så vi är sju. Och då är det så många fler som kan höra olika nyanser på det man säger. För hör man bara sig själv så lyssnar man bara på det som man är van att lyssna på.

5.3.3 Hur man förhåller sig till arbetet

Flera av respondenterna understryker vikten av att ha rätt förhållningssätt till sitt uppdrag för att må bra på och utanför arbetet. Det gäller att se sin roll i en större helhet och inte ta på sig för mycket av vare sig ära eller skuld.

Det är det här med att man kan bara så fröer... och hoppas på att de ska gro. Man kan göra allt man kan för att göra jordmånen så god som möjligt men vissa fröer tar tio år på sig att gro... andra som krasse t.ex. gror på bara några timmar. Och är det skånsk mylla så är det jätte näringsrikt och häftigt och så men är det en fattig smålandsbacke med massa stenar och skit så är

det näringsfattigt och svårt och gro. Och då får man försöka och bearbeta jordmånen och gödsla när man kan gödsla och plocka bort ogräs och skydda från solen och se till att det blir lagom med vatten och alla de här grejerna. Och även om man gör alla de grejerna och det är optimala förutsättningar för att det ska gro... så är det ändå vissa fröer som gror snabbt och andra gror långsamt. Ett ekollon kan ligga i jorden i hundra år innan det börjar gro. Och jag tror att det är så med människor, att vi inte kan begära av dem vi träffar att de omedelbart ska fatta och tycka att det vi säger är rätt, utan vi kan bara bearbeta jordmånen med det vi tror på och sen får man ju hoppas och be on bön för att det ska gro.

Att ha tålamod och rätt tempo är något som man utvecklar efterhand, uttrycker respondenterna.

Därför att det jag säger idag till någon...Jag vet inte vilken effekt det får om tio år. Det kanske inte alls gör någonting, de kanske inte överhuvudtaget kommer ihåg mig... eller det jag sagt. Men man vet inte... Och då får man ha den grundinställningen att aldrig ge upp men försöka påverka. Och då inte ta det personligt om det inte blir ett omedelbart lyckligt slut... därför att det kan komma sen. Det enda jag kan veta är att jag har gjort så gott jag har kunnat. Sen visst kan man tycka att bara för att jag viftar lite med trollspöet så ska alla bli glada och nöjda och harmoniska och välfungerande unga människor. Men så är ju inte livet.

En annan sak som kommer med erfarenheten är att man lär sig att ha en distans till eleverna och sin arbetssituation. En grundskolekurator säger till exempel att hon hade mycket större behov av att hjälpa tidigare och att man som socionom lätt hamnar i ett slags eldsjälsbeteende som inte är bra för varken en själv eller andra.

Jag ser mig inte som en eldsjäl. Jag är engagerad och kan va en motor i vissa sammanhang men jag ger inte upp mitt liv för att hjälpa andra, vilket jag tycker är rätt skönt. Det blir lätt att man hamnar i det att man verkligen brinner för sitt jobb.

Nu kan hon lättare släppa på ambitionerna till en nivå som bättre passar både eleverna och sitt privatliv:

Halv fem, då vill jag hem till min dotter. Sen skiter ja väl i detta, lite så... Man får en mer avslappnad inställning.

Detta behöver dock inte betyda att engagemanget och glädjen i arbetet blir lidande, enligt den ovan citerade grundskolekuratorn.

Jag tycker att det är väldigt vitaliserande att jobba med ungdomar. Det är livgivande. Det är häftigt med de här ungdomarna speciellt när man börjar bli äldre själv. Du har kontakt med en värld som du inte hade haft kontakt med annars. Du ser barn som far illa och du ser de får en frizon här och mår bra i skolan trots allt. Du ser dem göra andra saker och att de kan sjunga och dansa och spela teater och så vet man att de samtidigt har ett helvete. Ja du ser hela spektret.

Socialsekreteraren ger också uttryck för att ha lärt sig att inte komma med ”de enkla lösningarna”, att lyssna mer aktivt och att inte ta allt personligt.

(soc.sekr. i skola) Man hamnar ju i lägen då folk är väldigt arga på en. Men jag har lättare att hantera dem nu. Alltså folk blir arga på mig men det kan jag lägga åt sidan. Det klart att jag tänker på jobbet ibland, men det är inte så att det går och gnager. Det gör jag inte. Då gör jag nånting åt det. Pratar med nån så jag blir av med det. Jag tar inte ansvar för det själv.

5.4 Förebyggande arbete

5.4.1 Egen roll och kompetens i förebyggande arbete

Alla respondenterna är positiva till förebyggande arbete och tycker att det är viktigt att man på skolan jobbar för förhindra ohälsa på längre sikt. På skolan når man alla barn. Däremot finns det stora skillnader i hur man lägger upp det förebyggande arbetet.

Om man då börjar med förebyggande tidigt i skolan så kanske man når fler än man gör om man bara har det inriktat på problem och vissa problemelever. Man kan ju stärka rätt många med det.

Skolkuratorerna talar om det förebyggande arbetet som ett sorts empowerment-arbete där man hjälper elever att ta makten över sin egen hälsa och sina egen livsstil.

Det handlar väldigt mycket om det att få ungdomar att förstå att detta kan jag själv påverka. Det är mitt ansvar, det är jag (eleven, min anm.) som kan påverka det.

Socialsekreteraren är av en avvikande åsikt vad gäller socionomers funktion i detta arbete. Hon arbetar inte alls förebyggande fransätt gentemot föräldrar, att stärka föräldrar i att ta avstånd från sina ungdomars drickande. Medan skolkuratoren i det preventiva sociala arbetet tar rollen som en slags socialpedagog, så arbetar socialsekreteraren mer som en konsult.

(soc.sekr. i skola) Skulle jag arbeta så att jag når alla så skulle jag ju få jobba på ett helt annat sätt. Och det går inte.. och det är inte det vi ska göra som är anställda av socialförvaltningen.

Därför att socialförvaltningen behöver inte träffa alla barn. Vi behöver bara ha kontakt med vissa barn, som behöver oss... Jag tycker inte att det är en socionoms uppgift. Det tycker jag inte. Elevhälsan... alltså elevhälsovården är ju skolsköterskan i så fall om det ska vara nåt speciellt. Och det ingår ju i läroplanen. Antimobbingsgruppen sitter jag inte heller med i. Utan det sköts också av lärare och elever. Det behöver man inte va socionom för att göra. Och jag tror inte att man måste tillföra nånting heller där.

5.4.2 Följder av det förebyggande arbetet

När det finns en kultur på skolan där man prioriterar förebyggande elevhälsa och där arbetet med elevernas kunskapsmål inte hindrar det förebyggande arbetet kan "Livskunskap", SET, och liknande program där pedagogerna görs delaktiga, bli en avlastning i socionomens kurativa arbete. En annan följd man kunnat se trots att förebyggande arbete först märks på längre sikt (och även då är svår att mäta), är att kuratorn får ett ansikte utåt och man har tagit det första steget i den så viktiga relationen.

Dels så vet ungarna var man står. Och dels så är där en del som faktiskt tänker till.

5.4.3 Hinder i att arbeta förebyggande

Tid, lite resurser och andra prioriteringar i det egna arbetet är hindren för att arbeta förebyggande, eller varför man inte gör det i större grad. Om situationen är sådan att man blir överhopad av individuella ärenden så går det inte att göra det där lilla extra, eftersom det ligger i sakens natur att man hjälper de som mest akut behöver hjälp först.

Man kan ju inte säga "sorry jag ser att du mår skitdåligt med du får komma tillbaka om fjorton dar...".

Konkurrensen om elevernas tid tycks dock vara det allra största hindret enligt respondenterna.

Det är jättesvårt att pussla ihop. Vi ska träffas fyra fem gånger och för att få ihop dessa tiderna som ska passa skolsjukgymnasten, som då är övergripande för hela stadsdelen och jag då och vi ska jämka ihop det med scheman och man kan inte ta samma lektion varje vecka för då blir det ett ramaskri.

En grundskolekurator påpekar att det talas mycket om vikten av preventiva insatser men att ingen vill släppa efter sin tid när det väl gäller.

Socialsekreteraren menar att det inte ligger i hennes uppdrag att arbeta förebyggande. Hon nämner bland annat kommunens resurser som anledning till det.

(soc.sekr. i skola) Vi som jobbar i Lunds kommuns ska ju jobba för att identifiera de här barnen. Vi ska inte jobba övergripande, det är inte tänkt så. Vi har inte resurser till det. Vi når ändå inte alla barn. Om vi skulle gå ut och göra så, så finns det inte en chans. Utan vi får inrikta oss på de som behöver, där vi kan hjälpa till. Är det bekymmer så finns vi ju där. Men vi behöver ju inte jobba med de barnen som inte har behov av oss. Socialförvaltningen ska ju jobba för människor som behöver stöd, och gör ju det. Men människor som inte efterfrågar socialförvaltningens hjälp och stöd och som inte behöver den, de behöver inte ha med oss att göra.

5.5 Metoder och synsätt i arbetet

Något av det allra viktigaste i arbetet att finnas till som samtalsstöd är dels att inte vara fördömande, och dels att signalera att man är en stabil vuxen som kan tåla att höra på allt.

sen tycker jag att.. det här med att jobba förebyggande och gå ut och snacka om grejer utan att va fördömande då.. "Å det är hemskt med droger"... Det är ju meningslöst å säga så, för det tycker ju inte ungdomarna som håller på med det. Och också att man ska signalera till ungarna att man har hört allt så inget skulle chockera en. Så att de vet att det finns en vuxen som inte dömer... om man går in och berättar att man har supit skallen av sig en helg eller blivit gravid därför att man aldrig använt nåt skydd när man haft sex... Men samtidigt vara den här vuxne som vågar säga ifrån och sätta gränser. Men att sätta gränser med hjärta.

Att inte ställa krav och att visa ett genuint intresse för eleven är en viktig nyckel till att en samtalsrelation ska uppstå, pekar flera av de intervjuade på.

(soc.sekr. i skola) Man måste jobba lite på det, de sätter ju inte bara sig och öppnar sig. Man får ju va schysst. De måste ju tycka det att man är rätt glad och pigg. Så det får man ju ge. Det handlar om att fånga dem.

Att fokusera på det positiva och förstärka det som är friskt genom ett salutogent synsätt återfinns i alla respondenternas svar.

Och det är många ungdomar som jag träffar som jag tänker att det är fantastiskt att de har sån överlevnadsförmåga trots all skit som har hänt dem. Då brukar jag fråga dem att vem har tittat på dig med kärlek i ögonen när du var liten.. som gjorde att du uppfattade det som att du var värd och leva och värd att få nånting och värd att satsa på. Och det handlar inte om att allt är

accepterat men att säga nej med värme och älska dem oavsett. Sen kan jag bli asförbannad för det du har gjort och vilja slå ihjäl dig för det. Men jag älskar dig. Och det är ju det som gör att ungarna överlever om dem har fått det. För då kan de stå ut med nästan vadsomhelst för de vet att de är älskade i grunden. Du har inte tagit livet av dig, inte askriminell, inte nerknarkad, inte prostituerad, inte en sådan som är ute och robbar panschisar. Men i hela friden har du lyckats med det?! Ja... så har jag aldrig tänkt på det, säger de då! Och då blir de stolta över sig själva...

Lösningsfokuserat, kognitivt- eller salutogent synsätt samt KASAM-teorin (känsla av sammanhang) är de teoretiska perspektiv och metoder som tas upp av respondenterna.

Ja i så fall kan man väl säga att jag jobbar med ett salutogent synsätt. Jag tittar på det som är friskt och jobbar med det. Det tycker jag att det är ett sätt som tror jag hjälper med ungdomar, att man faktiskt hjälper dem och fokusera på det som fungerar och som är bra. Och göra mer av det istället för att gräva för mycket i det som inte fungerar. Att man på något sätt försöker hjälpa dem att hitta verktyg. Att se att där gjorde jag ju så, då fungerade det... Och så skjutsar man på där så det blir mer av det. Sen tycker jag en annan... om man ska prata om teorier och så att KASAM, det här känslan av sammanhang.. tycker jag också är något som är bra att jobba med ungdomar med. Att det är en viktig del, att försöka ta reda på hur ser känslan av sammanhang ut och vad kan man göra för att stärka dem i det.

Socialsekreteraren ser på samtalsmetodiken som att man gemensamt utforskar någonting, och där hon är den som lotsar eleven utan att komma med lösningar. När eleven hittat sin lösning så stärker hon det som fungerar.

(soc.sekr. i skola) Man följer med eleven och tillsammans utforskar man någonting. Det jag inte jobbar med är att servera en lösning. Utan att eleven måste själv hitta sin lösning, även om det tar tid. Som vad var det som gjorde att eleven steg upp på morgonen... att man mer undersöker kring det och försöker föra över det på nästa morgon också.

Socialsekreteraren har funnit den kognitiva beteendeterapin som en bra metod att använda när man är socionom och inte har den terapeutiska utbildning som krävs för att arbeta mer psykoterapeutiskt.

(soc.sekr. i sk. om KBT) Det tangerar ju lite lösningsinriktat. Alltså det är framtidshopp, faktiskt. Det är inte så mycket grävande. Jag är ju inte någon psykolog eller så, eller terapeut. Utan det här är en bra teknik som man kan använda framåt istället för neråt.

6 Analys

6.1 Konstruktionen av yrkesidentiteten

Det är tydligt att det finns en skillnad i hur lärare och kuratorer ser på elever, enligt de intervjuade. I SOU 2000:19 beskrivs socionomens kompetens som en förmåga att se på individen utifrån en helhetssyn. Flera av respondenterna antyder också att de har ett större helhetstänkande kring eleverna jämfört med andra professioner i skolan. Betydelsen av att arbeta med helhetssyn tolkar jag utifrån svaren som att kuratorn blir den som tar sig uppgiften att ”ställa de andra frågorna”, frågor som påminner om att det finns en större värld utanför skolans väggar som påverkar elever på olika sätt. Man blir, som en kurator uttrycker det, ”ett komplement till andras perspektiv”. För att dra en parallell till Greenwoods begreppsvärld kan man här tala om att den professionella auktoriteten hos en socionom i skolan gentemot resten av personalen/elevvårdsteamet blir att vara en expert på att kartlägga orsakssamband i samhället. Vissa av de tillfrågade uppger att det ibland finns motstånd att se helheten, och syftar då på att man inte ser bortom skolans pedagogiska uppdrag. I synnerhet är det svårt då grupper och förebyggande aktiviteter ska planeras.

Det råder ingen tvekan om att skolkuratorns huvudsakliga uppgift ändå är att vara den som ger samtalsstöd åt elever, något som både SOU 2000:19:s kartläggning och D-Westers grundbok redan visat på. I den uppgiften ingår också, enligt min undersökning, en distansering från lärarnas metoder, som ofta vill använda kuratorn som en disciplinär åtgärd. Detta tolkar jag som en tydlig signal på vilket perspektiv som har företräde. I skolan ska man lära sig saker och de som inte klarar det behöver ett straff för att ”lugna ner sig”. Socionomen däremot, lyfter upp det som utlöst det negativa beteendet. Metoderna för detta är många, men gemensamt är att inte döma barnen utifrån prestationer eller ställa krav. Alla intervjuade säger något om att fokusera på det positiva, att arbeta salutogent o.s.v. Att hitta det som ger hopp om framtiden och sedan öka på den känslan eller det beteendet. I min studie har det varit svårt att säga om dessa synsätt bör betraktas som etiska regler som reglerar förhållandet till de man arbetar med (se Greenwood, punkt 4 i teorikap.) eller som teoretiska perspektiv. Kanske kan man betrakta det som båda delarna. KASAM-teorin nämns som en användbar teori av en kurator och delarna i denna metod att skapa ”känsla av sammanhang” (SOU 2000:19) hos elever kan antydans i majoriteten av de andras svar. Denna teori är en del av det som man ibland kallar ”det nya hälsobegreppet”, och är, enligt SOU 2000:19; ”av stor relevans för elevhälsan och för hur man ser på hälsofrågor i skolan”. Också D-Wester menar att målet med

goda samtal bör vara att skapa en känsla av sammanhang hos eleven/klienten. Det handlar kort och gott om att vända på det gamla sjukdomstänkandet, att istället för att bota det sjuka fråga sig vad det är som främjar hälsa och satsa på det (*ibid.*). Johnsson & Lindgren (1999) skulle förmodligen inte tycka att detta är tillräckligt. De menar nämligen att en bred orientering med kunskap om många teoretiska perspektiv är nödvändigt i ett arbete som socionom, där helhetssynen är så pass bred. Teorierna måste dock vara sammanhängande (*ibid.*). Jag kan inte säga något om huruvida mina socionomer lever upp till Johnssons & Lindgrens ideal, utan bara konstatera att det finns ett mönster i de synsätt och metoder de intervjuade arbetar med.

Flera av respondenterna uttrycker förnöjsamhet över att arbetet är självständigt. Denna frihet ger socionomen möjlighet att till stor del själv konstruera sin yrkesidentitet. Det negativa med detta är att de sällan får feedback eftersom arbetet inte blir synligt för andra. Feedbacken kommer istället i första hand från eleverna, och i viss mån från föräldrar. Den glädje och entusiasm flera av respondenterna visar när de talar om feedbacken från vissa elever, gör att jag tolkar denna som en oerhört viktig näring i arbetet. Givetvis är handledning och vidareutbildning också viktiga inslag, men att man orkar fortsätta arbeta med människor kräver nog att man får respons från de man försöker hjälpa.

Majoriteten av de jag talat med upplever att de kan få stöd när det tar emot. Johnsson & Lindgren (1999) skriver att *stöd* utifrån är viktigt för den egna förändringsprocessen. Handledning är en typ av stöd, men också från arbetsgivare och chefer inom organisationen (*ibid.*). Detta är ett av de tydligaste resultaten av min studie. Arbetsledaren har en extremt viktig roll. Johnsson & Lindgren (1999) skriver vidare att rektorn måste uppmuntra och stödja professionella överväganden och diskussioner mellan rektor och kurator men även mellan lärare och kurator. Om man inte vet var man har ledningen och den inte står bakom ens initiativ så är det mycket troligt att man till slut upplever det som en av grundskolekuratorerna, att man blir en "bisak" (se sid. 25). En önskan som kan skönjas är att få fria tyglar under en tydlig ledning. Man vill alltså inte heller vara styrd av rektor, utan som en annan uttrycker det "göra i stort sett vad man känner för". Alla respondenter vittnar om att samarbetet i elevvårdsteamet fungerar bra. Det är ett ställe där man kan utreda och lägga upp arbetet mellan sina respektive professioner, men det är också en grupp som man kan finna stöd i. Båda gymnasiekuratorerna arbetar dessutom tätt samman med en annan kurator som sitter på samma skola. Detta blir, inte överraskande, också någon som man kan söka stöd hos. Men de två grundskolekuratorerna som är ensamma socionomer på sina skolor har på eget initiativ bildat ett litet nätverk i kommunen där de träffas och kan få

stöd och socionomgemenskap. D-Wester menar att sådana nätverk kan vara viktiga för att säkerställa sin yrkesmässiga kompetens. Socialsekreteraren sitter i en särskild sits, hon har 11 andra socionomer som arbetar i andra skolor i kommunen nära till hands i socialförvaltningens lokaler.

Utbildning och specialisering inom sitt område är ett sätt att påskynda processen mot en tydlig yrkesidentitet (Johnsson & Lindgren, 1999). Ett sätt att undersöka hur olika erfarenheter spelat roll för respondenterna menar jag är att ställa frågor om hur förhållningssättet till arbetet förändrats med tiden. Av svaren kan vi se att erfarenhet ofta kopplas till hur väl man lyckas hålla en lagom distans till sitt arbete och att man inte tar på sig för mycket av vare sig skuld eller ära. Enligt Johnsson & Lindgren är ett av kriterierna för en samlad och tydlig yrkesidentitet att man har en klar uppfattning om både yrkets möjligheter och begränsningar. Ett tydligt citat som visar på detta är gymnasiekuratoren som liknar sin roll vid en trädgårdsmästare som sår frön som har mer eller mindre svårt att gro (se sid. 27-28).

Det tycks av dessa svar som att rutin och handledning lett till denna professionsförändring snarare än utbildning. Kanske för att det inte finns en naturlig vidareutbildning för socionomer i skolan. Vad som är relevant utbildning för respondenterna kan liknas vid ett smörgåsbord där man plockar vad som verkar nyttigt, på eget initiativ snarare än på uppdragsgivarens. Ett av förslagen i SOU 2000:19 är att regeringen bör ge Högskoleverket i uppdrag att utarbeta målbeskrivningar för vidareutbildning på minst 40p för socionomer i socialt och kurativt arbete inom skolan. Kritik av grundutbildningen förs fram av en av respondenterna, som påpekar att socionomutbildningen är alltför inriktad på arbete inom socialförvaltning. Än så länge plockar man alltså själv de kurser på högskolan eller inom kommunen som passar ens specifika intressen och arbetsmetoder. De som upplever att de har en naturlig roll i elevhälsan har också gått fler vidareutbildningar. Mitt urval är för litet att fastställa detta som ett allmänt faktum. Men det är inte helt otänkbart att de som har utrymme, tid och intresse för att arbeta med annat än de "vanliga" enskilda ärendena, också känner behov av andra utbildningar. Som i dessa fall till exempel drogpreventionsutbildning och tjejgruppsutbildning.

Att arbeta med sig själv är att döma av studien en naturlig del i en socionoms process. Handledning används flitigt av mina respondenter som både stöd, feedback och ett sätt att utveckla sin profession. Som ett sätt att finna näring till yrkesrollen.

6.2 Vad som avgör socionomens förebyggande arbete

Att man arbetar med sig själv förutsätter också att alla är olika, att man utför sitt arbete på olika sätt. Detta kan vara en förklaring till huruvida och till vilken grad man arbetar förebyggande. Alla respondenter menar att skolan är en självklar plats för förebyggande arbete. Det är inte bara att man där kan fånga upp saker innan det händer, utan också att man som kurator får en tydligare identitet bland eleverna.

Orsakerna till att man inte själv ingår i skolans förebyggande hälsa eller inte gör det i större utsträckning än man gör kan ha många förklaringar. Socialsekreteraren menar att det inte är hennes arbetsuppgift som anställd av socialförvaltningen att syssla med förebyggande arbete. I viss mån menar hon att det är en resursfråga, men hon menar också att en socionoms kompetens inte har mycket att tillföra det förebyggande arbetet. Hon hänvisar till kommunens bestämmelser som säger att socialförvaltningen finns till för de människor i samhället som är i behov av hjälp. En skolkurators arbete är mycket mindre både reglerat och utvärderat än en socialsekreterares. Så vad är det då som styr mängden av förebyggande för denna grupp? För det första tycks det vara en fråga om tid och resurser. I likhet med Backlund (2007) visar denna studie att inte bara kuratorer som är externt anställda (som socialsekreteraren i mitt fall) ägnar mer tid åt konsultativt arbete, utan också de deltidsanställda. Man arbetar alltså mindre direkt med eleverna. Detta kan tolkas som en konsekvens av att man har mindre tid och tvingas lägga över en del av det arbetet som man annars kanske hade gjort själv på lärarna. Eller som en medveten strategi för att man anser att läraren/mentorn redan har en gynnsam kontakt med eleven. Min undersökning visar dessutom att dessa två respondenter arbetar mindre med förebyggande arbete. Den grundskolekurator som är deltidsanställd visar också störst missnöje med ledningen på skolan hon arbetar på.

Om vi istället tittar på den grupp av två gymnasiekuratorer och en grundskolekurator som säger sig arbeta förebyggande, vad är gemensamt för dessa tre? Jo, på dessa skolor fungerar samarbete med ledning och personal bättre. Ledningen är stödjande och ger kuratorn ganska fria tyglar, men samtidigt är den tydlig. Bland dessa tre tolkar jag det som att gymnasiekuratorerna har minst hinder för att arbeta ute i klasser och med grupper förebyggande. Jag kan se två möjliga förklaringar till varför det är så. 1) På dessa skolor har man satsat på att anställa två kuratorer som gemensamt kan utforma och sköta den förebyggande delen av arbetet. Att ledningen satsat på att anställa två stycken borde också vara en tydlig signal på att man som socionom är viktig med sitt perspektiv, och känner mer lust att ta sådana initiativ. 2) På en gymnasieskola borde betygshetsen vara mindre, eftersom

man redan tagit sig in på ett program. Detta borde ge större utrymmet till att arbeta med andra mål än enbart de kunskapsrelaterade.

I vilken utsträckning man arbetar förebyggande som socionom i skolan kan ha flera grunder, men uppbackning från ledningen då andra perspektiv i skolan krockar tycks i allmänhet vara en viktigare förutsättning för initiativtagande. Alla skulle som sagt ha arbetat mer förebyggande om det funnits utrymme till det.

6.3 Kommentar till analys

Den professionella identiteten grundar sig på en systematisk teori och leder till att man som professionell har mer kunskap om ett visst ämne jämfört med lekmän (Johnsson & Lindgren, 1999). Att det är fritt fram för rektorerna i nuvarande skollag (1985:1100) och också i förslaget till den nya skollagen (U2005/5584/S) att prioritera bort kuratorn och låta andra yrkesgrupper ta hand om det som annars är socionomens kompetensområde, skulle kunna tolkas som att socionomen i skolan är en typ av semiprofession, det vill säga att skolkuratorns profession befinner sig någonstans mellan de etablerade professionerna och de icke etablerade. Om man betraktar skolkuratorn som ett semiprofessionellt yrke innebär det även att hon/han saknar kontroll över sitt eget arbete (Johnsson & Lindgren, 1999). Socionomerna i denna uppsats måste ändå sägas uttrycka en relativt stor kontroll i sitt arbete. Man upplever att man kan göra lite som man vill. Samtidigt uttrycker många att för att detta självständiga arbete ska fungera måste stödet från ledningen finnas där. Sedan konstrueras yrkesrollen främst av reflektion och erfarenhet, samt stöd från andra genom handledning och respons från elever. I det avslutande kapitlet diskuterar jag bland annat hur man skulle kunna göra för att minska risken för att socionomen i skolan blir en semiprofession.

7 Slutord

Ett exempel på hur osynlig skolkuratoren ibland är i den offentliga debatten om elevhälsan idag får man genom att ta en titt i Sven Brembergs andra upplaga av *Elevhälsa – teori och praktik* (2004). I en grundbok om elevhälsa borde man ju finna något om skolkuratorns roll i denna, tänkte jag. Men Bremberg för en över 200 sidor lång utläggning om skolhälsovårdens inriktning, vikten av förebyggande åtgärder mot psykisk ohälsa m.m., utan att ens nämna skolkuratoren mer än en enda gång. Och då enbart för att tala om att elevvårdsutredningen visade att det 1997 fanns 825 årsarbetande skolkuratorer i svenska skolor, i kontrast till 1614 skolsköterskor. Författaren konstaterar därpå att elevers tillgång till skolsköterskan ökat under 1900-talet (Bremberg, 2004). Detta är givetvis goda nyheter. Men varför sägs ingenting om skolkuratoren?

Att kompletterande kompetens möjliggör förändring och utveckling är något som D-Wester (2005) tar upp i *Socionomen i skolan*. Hon menar att elevvårdsteamets mest centrala uppgift är att bidra med andra perspektiv som kompletterar skolans pedagogiska kompetens. För att detta samarbete ska fungera bra, krävs att var och en är säker i sin yrkesroll. Men detta är inte lätt. Det finns en fara i att man med tiden inte orkar vara den som tycker annorlunda, som vill fördjupa, ta in föräldrarna, har helt andra förslag och lösningar o.s.v. (*ibid.*). I ett sånt scenario så har man inte längre kontroll över sitt arbete. I de fallen kan man säga att Etzioni, enligt Johnsson & Lindgren (1999), får rätt i sin tes att socionomprofessionen i själva verket är en semiprofession.

Socionomens kompetens borde få en central och naturlig del också i det förebyggande elevhälsoarbetet. Som rapporten *Tänk långsiktigt!* visade så finns det argument som talar för att förebyggande satsningar lönar sig i längden. Att då bara se till fysiskt välmående vore att inte se verkligheten i ögonen. ”Huvudsaken är att man är frisk”, är en replik ur en saga av Astrid Lindgren. Och visst är det så att har man inte först de grundläggande behoven tillgodosedda hemma och den psykiska och fysiska hälsan inte är duglig så fungerar inte heller de andra bitarna. Att sitta i en skolbänk och lära sig saker är då otänkbart. Det är dessa bitar runt eleven som elevhälso teamet ska se till fungerar, och där borde också kuratorn ha en naturlig plats som expert på de sociala frågorna och samordnare av resurser kring individen. Väljer man att endast se till de fysiska hindren så missar man en stor del. Svenska skolungdomar mår nämligen förhållandevis bra fysiskt i jämförelse med förr och hur det är i andra länder. Barns och ungdomars hälsofrågor domineras idag istället av

psykiska, sociala och psykosomatiska problem (SOU 2000:19). Hälsa är ett samlat begrepp för psykisk och fysisk hälsa. Världshälsoorganisationens (WHO) definition på hälsa är ju att hälsa inte enbart ska ses som avsaknad av sjukdom och handikapp, utan det inbegriper också individens psykiska och sociala situation. Hälsa beskrivs som ett tillstånd som innefattar individens förhållande till sin miljö (SOU:2000:19). Som socionomstudent kan jag tydligt se att vi med vår utbildning fått en kompetens om just detta med ”förhållandet till miljön”. Detta är något som också mina respondenter framhäver, kunskapen om individen i sammanhanget.

Vissa av de tillfrågade uppger att det ibland finns motstånd att se bortom skolans pedagogiska uppdrag. I synnerhet är det svårt då arbete med grupper och andra förebyggande aktiviteter ska planeras. Då är det svårt att få till tider, samtidigt som ”man skriker efter förebyggande hälsa”, som en kurator uttrycker det. Onekligen är tid en bristvara inte bara i skolan, utan också i hela vårt samhälle, men kanske skulle denna synsättsdebatt bli lättare att föra ur socionomens synpunkt om det som Greenwood kallar ”samhällets sanktion” för socionomer stärktes. Genom exempelvis ett legitimationssystem kunde socionomen lättare utestänga andra aktörer från att utöva de professionella uppgifterna (Johnsson & Lindgren, 1999). Jag tror att en specifik legitimation för socionomer i skolan, en kuratorslegitimation, skulle kunna öka statusen i yrket och i längden minska risken för att det blir en semiprofession.

För att trivas i arbetet som socionom i skolan behövs en ledning som backar upp en, det är en sak som denna studie visat. Men så kommer det inte alltid att vara. Det kommer alltid att finnas chefer som inte borde vara chefer. Därför tror jag, för att undvika att socionomen i skolan blir en semiprofession, att större politiskt stöd och klarare målstyrning för socionomens arbete är ett måste. Utifrån den diskussion jag fört menar jag att det i detta styrdokument bör fastslås att kuratorn ska ha en tydlig plats även i det förebyggande arbetet. Detta för att jag anser att socionomer kan bidra med en viktig och unik kompetens om det sociala som inte går att ersätta. Jag anser också att en tydligare kvalitetssäkring och krav på dokumentation i det kurativa arbetet skulle ge socionomen i skolan en större legitimitet.

8 Referenslista

8.1 Tryckta källor

- Backlund, Åsa (2007) *Elevvård i grundskolan – Resurser, organisering och praktik*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet
- Bremberg, Sven (2004) *Elevhälsa – teori och praktik*, Lund, Studentlitteratur
- Dahlgren, Lars (1996), Fältforskning – En distanslös eller distanserande verksamhet, i Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red), *Kvalitativa studier i teori och praktik*, Lund, Studentlitteratur
- D-Wester, Yvonne (2005) *Socionomen i skolan*, Mölnlycke, Gothia
- Högskoleverkets rapportserie (2003:16 R), *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*, Stockholm, Högskoleverket
- Johnsson, Lisbeth & Lindgren, Hans (1999), Yrkesroll och professionalitet, i Bernler Gunnar m.fl. (red) *Psykosocialt arbete, idéer och metoder*, Stockholm, Natur och Kultur
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund, Studentlitteratur
- Larsson, Katarina (2006) *Socialt arbete i skolan – Ur ett skolledningsperspektiv*, Malmö Högskola, Hälsa och samhälle (C-uppsats)
- Morén, Stefan (1996) *Förändringens gestalt – om villkoren för mänskligt bistånd*, Stockholm, Norstedts Juridik AB
- Payne, Malcolm (2002), *Modern teoribildning i socialt arbete*, Stockholm, Natur och kultur
- Rosengren, Karl Erik & Arvidsson, Peter (2002) *Sociologisk metodik*, Malmö, Liber AB
- Skollagen (1985:1100), Utbildnings- och kulturdepartementet
- Skolverket, Socialstyrelsen och Statens folkhälsoinstitut (2004), *Tänk långsiktigt!* (rapport)
- Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red). (1996), *Kvalitativa studier i teori och praktik*, Lund, Studentlitteratur
- SOU 2000:19 Utbildningsdepartementet (2000) *Från dubbla spår till elevhälsa, i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling*, Stockholm, Nordstedts
- Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*, Lund, Studentlitteratur
- Wåglund, Monica (1999) *Socionomens yrkesroll ur olika perspektiv – redovisning av en intervjustudie*; Utvärdering av socionomprogrammen; Arbetsrapport nr 1, Högskoleverket

8.2 Webbssidor

Barnombudsmannen Lena Nybergs Utkast till lagrådsremiss med förslag till en ny skollag m.m. (2005-09-19) ställd till *Utbildnings- och kulturdepartementet*, *Diarienummer: 9.1:0793/05*, <http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=4985>

Pressmeddelande 26 oktober 2006 från Utbildnings- och kulturdepartementet, *Skolministern lägger fram ny skollag våren 2008*, <http://www.regeringen.se/sb/d/7277/a/71537>

U2005/5584/S *Förslag till lagrådsremiss om ny skollag*, 20 juni, 2005 från Kultur och Utbildningsdepartementet, <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/60067>

Bilaga 1

Introduktionsbrev

Hej!

Det gläder mig att du vill dela med dig av din tid och dina erfarenheter! Arbetsnamnet på min uppsats är *Skolkuratorns funktion i en hälsofrämjande skola*, och du är en av fem som har valts ut till intervju. Uppsatsen är på C-nivå och jag läser på socionomutbildningen i Lund, med inriktning på barn- och unga. Kortfattat kommer uppsatsen att handla om kuratorers syn på sin yrkesroll i relation till den övriga elevhälsovården. Tonvikten kommer att ligga på skolkuratorers syn på vad som krävs för att lyckas med socialt arbete i skolan och tankar kring att arbeta med förebyggande hälsa.

Du kan alltid kontakta mig via telefon eller e-mail om du har några funderingar.

Hemtelefon: XXX-XXXXXXX

Mobil: XXX-XXXXXXX

E-mail: XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Med vänliga hälsningar

Fredric Henriksson

2007-03-24

Bilaga 2

Frågeformulär

1. Hur länge har du arbetat som skolkurator, och hur länge på denna skolan?
2. Vilka utbildningar har du läst?
3. Berätta om en gång när du gjorde ett bra jobb!
4. Vad är det svåraste att hamna i?
5. På vilket sätt får du feedback i ditt arbete?
6. Hur får du stöd när arbetsuppgifterna är svåra?
7. Hur skulle du vilja beskriva din funktion på skolan?
8. Vem definierar skolkuratorns arbetsuppgifter?
9. Vilken målsättning har kuratorns verksamhet?
10. Hur är elevhälsovården organiserad på den skola där du arbetar?
11. Berätta om ditt inflytande i denna organisation.
12. Har du och elevhälsoteamet/elevhälsan några rutiner för dokumentation och uppföljning av arbetet på verksamhetsnivå?
13. Har du själv några rutiner för dokumentation och uppföljning vad gäller enskilda ärenden?
14. Vad betyder det för dig att arbeta med en helhetssyn på individen?
15. Tror du att det finns olika uppfattningar om hur man bör arbeta med helheten?
16. Hur är din inställning till att arbeta med förebyggande hälsa i form av hälsoinriktade program och olika former av hälsouppllysning?
17. Vilka hinder finns i organisationen och i ditt eget arbete att arbeta med förebyggande hälsoarbete?
18. Vilka egenskaper anser du vara de viktigaste i ditt yrke?